

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШІНСЬКОГО»**

САДИКОВА ЄВГЕНІЯ ОЛЕГІВНА

УДК 352.077+324+321.02

**ІНСТИТУТ ПРЕДСТАВНИЦТВА НА МІСЦЯХ
В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ**

23.00.02 - політичні інститути та процеси

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук**

Одеса - 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор
НАУМКІНА Світлана Михайлівна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (м. Одеса),
завідувач кафедри політичних наук і права

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
БЕВЗ Тетяна Анатоліївна,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса,
головний науковий співробітник

доктор політичних наук, професор
МОНОЛАТІЙ Іван Сергійович
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ),
професор кафедри політології

Захист відбудеться 17 червня 2016 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06 в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 55.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36

Автореферат розісланий 16 травня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. І. Ростецька

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлена нагальною потребою українського суспільства у зміцненні процесів демократизації, де ствердження місцевої демократії є першочерговою умовою і завданням усіх політичних інститутів, органів влади та представників суспільних наук.

Досвід запровадження інституту місцевого самоврядування та інших інститутів місцевої демократії, зокрема форм прямого волевиявлення громадян, в Україні засвідчили необхідність реформування та посилення їх ролі в діючій системі влади в державі, яка наразі перебуває в стані трансформації з метою подальшої демократизації. Всебічний розвиток місцевого самоврядування розглядається в даному аспекті як напрямок удосконалення національної системи влади, набуття нею всіх ознак демократичної держави європейського зразка.

Водночас досвід проведення місцевих виборів в Україні свідчить про високий ступінь популярності мандата депутата місцевого представницького органу самоврядування з паралельним невдоволенням місцевих жителів якістю вирішення питань місцевого значення, а також відчуження обраних ними депутатів від потреб та проблем власних виборців. *Отже*, маємо проблему з якістю інституту представництва на місцях, як напрямку удосконалення системи місцевого самоврядування в Україні та зміцнення місцевої демократії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема і зміст дисертаційного дослідження є складовою частиною комплексних науково-дослідних тем кафедри політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Трансформаційний процес в Україні: основні проблеми та умови їх вирішення» (№ державної реєстрації 0109U000215) (2010-2014 рр.) та «Соціально-політичні проблеми України в контексті глобальних процесів» (№ державної реєстрації 0114U007155) (2015-2016 рр.), одним із виконавців яких є дисертант.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є узагальнення концептуальних засад зміцнення інституту представництва на місцях в умовах трансформації діючої системи місцевого самоврядування в Україні.

Досягнення поставленої мети зумовило постановку та вирішення наступних *завдань*:

- проаналізувати науковий доробок суспільно-політичних наук щодо дослідження інститутів представництва та місцевого самоврядування;
- дослідити еволюцію поглядів суспільствознавців на інститут політичного представництва в історії людства та в Україні зокрема;
- з'ясувати методологічні підходи до дослідження інституту представництва на місцях в сучасній науці;
- визначити місцеву демократію як передумову функціонування інституту представництва на місцях;

- проаналізувати теоретико-методологічний вимір змісту інституту місцевого самоврядування в сучасній системі влади в державі;
- визначити напрямки та ступінь впливу виборчої системи на інститут представництва на місцях;
- дослідити місцеві ради як уособлення інституту представництва на місцях;
- визначити стан та перспективи розвитку системи представництва на місцях у сучасній Україні;
- проаналізувати політико-правові засади та гарантії депутатської діяльності в представницьких органах місцевого самоврядування в Україні;
- вимірити рівень репрезентативності депутатського корпусу місцевих представницьких органів самоврядування в Україні.

Об'єктом дисертаційного дослідження виступає інститут представництва на рівні місцевого самоврядування в Україні.

Предметом дослідження є засади формування та функціонування інституту представництва на місцях в умовах трансформації системи місцевого самоврядування в Україні.

Методологічною основою дисертаційного дослідження є як загальнонаукові, так і спеціальні методи пізнання. Так, авторка спиралася на діалектичну методологію дослідження та дедуктивний метод викладення матеріалу, тобто будувала роботу шляхом руху від загального до часткового, що дало змогу просуватися від загальнотеоретичних визначень інститутів представництва на місцевого самоврядування до аналізу конкретних проявів їх взаємодії, зокрема місця та ролі представницьких органів самоврядування та депутатів в системі місцевого самоврядування в Україні. Крім того, при дослідженні окремих тем застосовувалися аналітичний, порівняльний, системний, структурно-функціональний та інші методи.

Так, застосування аналітичного методу дозволило якісно проаналізувати літературні джерела щодо визначення теоретичних засад формування та здійснення представництва на місцях та місцевого самоврядування в Україні в межах сучасного політико-правового дискурсу.

Історичний метод застосовувався з метою дослідження еволюції уявлень про інститути представництва, місцевого самоврядування, місцевої демократії в державотворчому процесі країн світу та в межах політичної теорії. Завдяки даному методу вдалося простежити еволюцію інституту представництва в Україні, а також системи місцевого самоврядування та розвитку її окремих елементів протягом останніх 25 років української державності.

Системний підхід застосовувався при дослідженні сучасної системи місцевого самоврядування в Україні, що надало змогу ідентифікувати структурні елементи даної системи та визначити місце і роль представницьких органів самоврядування в ній, а також місцевих депутатів як основної з'єднувальної ланки між органами самоврядування та представниками територіальної громади – виборцями.

Запровадження інституційного підходу дозволило проаналізувати представництво на інституціональному рівні, уособленням якого є представницькі органи самоврядування – місцеві ради, а також простежити їх зв'язок з іншими інститутами місцевої демократії – територіальною громадою, місцевими виборами тощо.

Для виявлення спільних та специфічних рис функціонування системи місцевого самоврядування та її окремих структурних елементів застосовувався порівняльний метод, а запровадження емпіричного та соціологічного методу аналізу документів дозволили проаналізувати положення Конституції України, законів України про місцеві вибори, про статус депутатів місцевих рад та інші нормативні документи України та міських рад. Зокрема, завдяки соціологічному методу вдалося верифікувати тези про відсутність єдності думок про подальший розвиток представництва на місцях та способу формування виборних органів самоврядування серед жителів українських міст та депутатами відповідних міських рад.

Наукова новизна одержаних результатів. В ході даного дослідження отримано результати та висновки, які мають певну наукову новизну.

Уперше:

здійснено політологічне дослідження концептуальних засад формування представницьких органів самоврядування у контексті трансформації системи місцевого самоврядування в Україні, зокрема в частині встановлення залежності якості формування місцевих рад від ступеня демократичності системи місцевого самоврядування та рівня розвитку місцевої демократії в Україні;

визнано органи самоорганізації населення як первинний рівень представництва на місцях, в межах якого відбувається формування спільного інтересу мінігромади – мешканців об'єднання власників житла, який в подальшому є основою формування спільного інтересу територіальної громади як предмету представництва на місцях;

виявлені тенденції розвитку представництва на місцях шляхом здійснення аналізу репрезентативності депутатського корпусу представницьких органів самоврядування за ознаками сфери професійної діяльності, гендерної рівності, партійної приналежності (на прикладі міських рад м. Дніпропетровська, м. Львова та м. Одеси).

Удосконалено:

теоретичне знання про систему місцевого самоврядування в Україні, напрямки її трансформації та роль представницьких органів самоврядування в ній;

знання про сучасний вимір інституту представництва загалом та в умовах місцевого самоврядування зокрема, що проявляється в ускладненні його організаційної структури від простої схеми «суб'єкт – об'єкт» до сучасної «суб'єкт – агент – канал – об'єкт»;

уявлення про місцеву демократію та її взаємодію із інститутами представництва на місцях та місцевого самоврядування, для яких вона виконує функцію спільних концептуальних засад діяльності.

Дістали подальшого розвитку:

концепція місцевої демократії в частині особливостей її реалізації в умовах сучасної системи місцевого самоврядування в Україні та напрямки її зміцнення шляхом пропонованих реформ, спрямованих на децентралізацію влади в державі;

методологія системного аналізу щодо можливостей її застосування для дослідження системи місцевого самоврядування в Україні та її взаємодії з іншими інститутами національної системи влади та інститутом представництва зокрема;

політико-правові засади здійснення депутатської діяльності в місцевих органах самоврядування в Україні, зокрема правове регулювання формування депутатського корпусу, зв'язків з виборцями, процедур відкликання депутату тощо;

знання про якість репрезентативності депутатського корпусу представницьких органів самоврядування за ознаками сфери професійної діяльності, гендерної рівності, партійної приналежності та інше.

Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад щодо вдосконалення інституту представництва на місцях, підвищення його якості за рахунок удосконалення виборного законодавства та організаційного забезпечення депутатської діяльності як умови подальшої демократизації діючої системи місцевого самоврядування в Україні та зміцнення місцевої демократії.

Результати, отримані в ході дослідження, можуть бути використані органами місцевого самоврядування при проведенні подальшого процесу реформування, формуванні концепції взаємодії з депутатським корпусом та місцевими осередками політичних партій України. Теоретичні узагальнення, висновки і пропозиції дисертації можуть бути матеріалом для подальших наукових досліджень та дискусій щодо напрямків удосконалення сучасної системи влади в Україні в умовах глобалізаційних викликів та переходу до сталого розвитку.

Головні положення та висновки дослідження можуть бути корисними при розробці спецкурсів з політичної науки, місцевого самоврядування, основ демократії, політичного управління тощо, а також навчально-методичних програм, посібників та довідкової літератури з питань здійснення місцевого самоврядування та запровадження місцевої демократії в сучасній Україні.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації викладені автором у виступах на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Ціннісний вимір політичної діяльності: західно-східний вектор сучасної української політики» (16-18 березня, 2014 р.), «Людина, суспільство, політика: актуальні виклики сучасності» (22-23 травня 2014 р.), «Україна і світ у третьому тисячолітті: політичний, економічний, правовий та культурний виміри» (13-14 березня 2015 р.), «Гуманітарний всесвіт: люди, ідеї, події» (15 травня 2015 р.), «Країни Східного партнерства – V-4: проблеми і перспективи співпраці» (22 квітня 2016 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення дисертації знайшли відображення у 8 наукових публікаціях, 4 з яких надруковані у фахових наукових виданнях із політичних наук, 1 – у міжнародному науковому виданні, 3 – у матеріалах конференцій.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, 11 підрозділів, висновків до кожного розділу, висновків та списку використаних джерел. Обсяг дисертаційної роботи: усього – 252 сторінки, загальний обсяг – 227 сторінок, список використаних джерел – 26 сторінок (220 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено мету, завдання, предмет та об'єкт, методологічну основу, наукову новизну, теоретичне і практичне значення, розкрито зв'язок дослідження з науковими програмами і темами.

У межах першого розділу **«Теоретико-методологічні засади дослідження інституту представництва в сучасному політико-правовому дискурсі»** проаналізовано ступінь наукової розробки теми, сучасні методологічні підходи до дослідження політичного представництва на місцях та трансформацію уявлень про систему місцевого самоврядування в Україні.

У підрозділі 1.1 **«Стан наукової розробки теми дослідження»** відзначено, що демократія у різних аспектах свого прояву завжди є актуальним предметом наукового пошуку, в межах якого сучасна доба акцентує увагу на місцевому рівні її реалізації.

Ідея політичного представництва отримала своє концептуальне оформлення в класичних концепціях Т. Гоббса, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Г. Гегеля, І. Канта, Дж.С. Мілля, К. Маркса, які заклали фундаментальну базу для сучасної репрезентативної практики.

Подальший розвиток теорія політичного представництва отримала в роботах Ф. Анкерсмита, Ж. Бешлера, П. Бурдьє, М. Вебера, Дж. Грінвуда, Р. Даля, Т. Дая, Г. Джордана, Л. Зідентопа, А. Лейпхарта, Дж. Сарторі, А. Токвіля, Ю. Хабермаса, Й. Шумпетера та інших.

Місьцеве самоврядування та особливості його становлення в сучасній Україні досліджували К. Ващенко, Л. Дунаєва, В. Кампо, М. Корнієнко, Ю. Ковбасюк, В. Кравченко, І. Монолатій, Г. Музиченко, С. Наумкіна, М. Пітцик, Д. Співак та інші вітчизняні вчені. Феномен місцевої територіальної громади як політичного інституту та джерела місцевої демократії вивчали О. Батанов, Т. Бевз, Ю. Наврузов, С. Саханенко, В. Толкованов та інші. Особливості здійснення місцевого самоврядування в великих містах України досліджували В. Куйбіда, Б. Руснак, І. Салій та інші.

Проте, назріла нагальна необхідність проведення системного дослідження перспектив політичної модернізації системи місцевого самоврядування в Україні через формування прогресивної моделі політичного представництва інтересів, здатної продуктивно функціонувати і

забезпечувати стабільний суспільно-політичний розвиток держави.

В підрозділі 1.2 *«Еволюція поглядів на інститут політичного представництва в політичній науці»* зазначається, що під політичним представництвом слід розглядати всю сукупність інститутів і комунікаційних каналів артикуляції, агрегування і просування соціально-політичних інтересів, що забезпечує участь різних соціальних груп і прошарків суспільства в процесі прийняття політичних рішень на всіх рівнях політичного управління.

У процесі еволюції відбувалося розширення суб'єктів політичного представництва за рахунок поступового залучення нових груп і верств суспільства (партій, профспілок, груп інтересів тощо), що позначилося на внутрішній структурі інституту представництва. Зокрема, відбулося ускладнення організаційної структури від простої схеми «суб'єкт – об'єкт» до сучасної «суб'єкт – агент – канал – об'єкт».

Становленню інституту політичного представництва має передувати формування вільного та свідомого громадянина, який обирає (делегує) представників у виборчі органи влади всіх рівнів, усвідомлюючи при цьому свою відповідальність за їх діяльність.

Ознакою існування політичного представництва є не наявність обраного органу влади будь-якого рівня, а сама процедура виборів, яка виконує функцію механізму політичного представництва в сучасному політичному процесі.

У підрозділі 1.3 *«Методологічні підходи до дослідження інституту політичного представництва на місцях»* зазначається, що методологічну основу даного дослідження складає сукупність наукових методів та міждисциплінарний підхід, що обумовлено розвитком сучасних суспільно-політичних процесів та їх складових, до яких відноситься й інститут політичного представництва на місцях.

Робота здійснена на основі поєднання інструментарію системного, інституціонального, мережевого та порівняльного підходів, які сприяли застосуванню різних методів збору та аналізу інформації про діючий інститут політичного представництва на місцях та його роль у формуванні дієвої системи місцевого самоврядування в Україні.

Системний підхід сприяв формуванню цілісного уявлення про політичне представництво на місцях в контексті діючої системи місцевого самоврядування та її окремих структурних елементів, якими є інститут виборів, органи самоврядування, територіальна громада тощо. Крім того, методологія системного підходу дозволила проаналізувати інститут політичного представництва в розрізі системно-структурного, системно-функціонального, системно-ресурсного, системно-інтеграційного, системно-комунікаційного та інших його аспектів.

Інституціональний підхід дозволив сформулювати уявлення про політичне представництво на місцях як формалізовану практику представництва інтересів місцевого населення в існуючих формальних і неформальних формах та практиках.

У висновках до розділу 1 наголошується, що про розквіт інституту політичного представництва на місцях можна говорити лише за умов розвитку місцевої демократії, яка передбачає обов'язковість функціонування місцевих представницьких органів влади, прозорих місцевих виборів та права місцевого населення на самоуправління безпосередньо та опосередковано, що й створює умови для політичного представництва на місцях.

Другий розділ роботи **«Трансформація уявлень про систему місцевого самоврядування в Україні»** присвячено дослідженню місцевої демократії як передумови функціонування інституту політичного представництва на місцях, з'ясуванню сучасного теоретико-методологічного виміру змісту місцевого самоврядування в політичній теорії та практиці, а також дослідженню трансформації системи місцевого самоврядування в сучасній Україні.

У підрозділі 2.1 *«Місцева демократія як передумова функціонування інституту політичного представництва на місцях»* доводиться, що демократія залишається найпопулярнішою формою суспільно-політичного ладу в сучасних країнах, хоча й зазнає суттєвих трансформацій під тиском глобалізаційних процесів та їх викликів. Сучасній демократії притаманні такі риси, як формальність і нестабільність, а подальша демократизація всіх суспільств відбуватиметься шляхом зміцнення місцевої демократії, а також суміжних з нею інститутів місцевого самоврядування та представництва.

Вагоме значення в умовах демократії набуває правовий статус конкретного члена асоціації, який пов'язує із інститутом громадянства. Формування свідомого громадянина-члена асоціації проходить три фази свого розвитку: від визначення «прав» громадянина, захист яких перетворився на найперший обов'язок держави, через встановлення права на участь громадян у громадських справах до соціальної турботи про їх добробут, що розглядається як «частина суспільної відповідальності» людини. Лише на третій фазі розвитку громадянина буде сформований такий тип людини-виборця, який складе потужну основу для якісного інституту політичного представництва на всіх рівнях влади в Україні.

Підрозділ 2.2 *«Сучасні теоретико-методологічні виміри змісту інституту місцевого самоврядування»* присвячено визначенню ролі інституту місцевого самоврядування в політичній системі сучасних країн, актуалізації рівня великих міст як центрів сталого розвитку. Такий стан подій спричинює зростання вагомості політичних складових в інституті місцевого самоврядування, які актуалізують роль представницьких органів влади в політичному процесі на рівні великих міст – осередків соціально-політичного та економічного життя сучасних держав.

Місцеве самоврядування запроваджується як система структурних елементів, до складу яких входять громада та обрані нею органи самоврядування, які в кожній країні світу відображають національні особливості та зазнають значних змін із плином часу, однак обов'язково передбачають представницькі органи влади як першочергову вимогу власного існування.

Місцеве самоврядування в сучасних державах визначається потужним рівнем влади та політичним інститутом, хоча раніше його роль зводилася до адміністративно-господарських функцій, в межах якого громадянам надаються основні послуги, і саме на цьому рівні вони можуть найшвидше відчувати свою причетність до ухвалення та впровадження найбільш важливих рішень. Тому розвиток місцевого самоврядування є головною умовою ефективного політичного управління сучасною державою.

У підрозділі 2.3 *«Трансформація системи місцевого самоврядування в сучасній Україні»* зазначається, що сучасна політична наука виокремлює два підходи до визначення системи місцевого самоврядування в Україні. Правовий підхід, закріплений нормами чинного законодавства, визнає складовими системи місцевого самоврядування територіальні громади, їх очільників, представницькі органи влади та їх виконавчі комітети, органи самоорганізації населення. Політологічний підхід до системи місцевого самоврядування зумовлює необхідність до складу системи додати й інші компоненти місцевої демократії – місцеві вибори, референдум тощо.

Чинна система місцевого самоврядування потребує значних трансформацій та швидких реформ. Серед проблемних питань залишається необхідність усунення неузгодженості в запроваджених в офіційних документах теорій місцевого самоврядування, перегляд повноважень та компетентностей представницьких органів місцевого самоврядування тощо.

Усунути всі недоліки та сформувати нову систему, спроможну відповідати національним традиціям та викликам часу, покликана реформа місцевого самоврядування. Концепція реформи передбачає декілька етапів свого проведення, перший з яких вже розпочався в Україні.

У висновках до розділу 2 обґрунтовується, що діюча система місцевого самоврядування в Україні не є досконалою, тому потребує трансформації шляхом реформування структурних компонентів системи, зокрема, підвищення ролі та вагомості представницьких органів самоврядування та депутатської діяльності в локальному політичному процесі.

Третій розділ роботи **«Взаємовплив розвитку виборчої системи та інституту представництва на місцях»** зосереджує увагу на дослідженні впливу виборчої системи на інститут представництва на місцях, аналізі місцевих рад та визначенню стану, перспектив розвитку системи представництва на місцях в сучасній Україні.

У підрозділі 3.1 *«Вплив виборчої системи на інститут представництва на місцях»* встановлено чітку взаємозалежність інституту представництва від виборчої системи та законодавства про місцеві вибори, за вимогами яких відбувається формування виборчого корпусу представницьких органів влади, які, у свою чергу, є одним з головних елементів системи місцевого самоврядування, на які територіальна громада покладає обов'язок ухвалювати всі питання місцевого значення від їх імені.

Еволюція законодавства про місцеві вибори засвідчила тенденцію до регулярного оновлення правил проведення виборів та формування представницьких органів влади на місцях у чіткій відповідності із графіком

проведення чергових виборів, що, безумовно, негативно впливає на розвиток інституту представництва на місцях. Одним із шляхів вирішення даної проблеми є запровадження єдиного Виборчого кодексу України та певна уніфікація всіх положень виборчого законодавства.

Постійні зміни виборчого законодавства негативно позначилися на системі місцевого самоврядування в Україні, що проявляється у відсутності структурованих соціально-інформаційних зв'язків у територіальних соціальних спільнотах. Крім того, чинне законодавство про місцеве самоврядування не запроваджує достатніх повноважень і ресурсів у органів самоорганізації населення, що також перешкоджає повноцінній структуризації територіальних мікрогромад і виробленню консолідованої позиції в них.

У підрозділі 3.2 *«Місцеві ради як уособлення інституту представництва на місцях»* зазначається, що представницька форма врядування можлива для запровадження та доцільна лише за умов, якщо є бажання місцевого населення запровадити її. Сенс представницького врядування полягає в тому, що весь народ або якась його частина через своїх депутатів, яких цей народ періодично обирає, здійснює верховну владу, що контролює суспільні процеси.

Можна вказати на безліч слабких місць та недоліків, притаманних місцевому населенню, внаслідок яких вони не можуть найліпшим чином скористатися перевагами представницького врядування. До них, зокрема, відносять загальну неспроможність та недостатній розвиток інтелектуальної культури тих, хто входить до складу інституції, наявність інтересів серед обранців, які суперечать меті загального добробуту суспільства та громади, а також пасивність місцевого населення.

Інституціональним уособленням представництва на місцях є місцеві ради, яких в Україні чинним законодавством визначено три рівні: базовий (сільські, селищні, міські ради), другий рівень (обласні та районні ради) та первинний (органи самоорганізації населення).

Функціональний аналіз представницьких органів влади на місцях засвідчує, що найбільше компетенції в питаннях місцевого значення мають місцеві ради базового рівня – сільські, селищні та міські ради, до відома яких віднесена більшість питань повсякденного життя людини. Місцеві ради другого рівня – обласні та районні – мають менший за кількістю перелік повноважень, однак вони носять програмний, стратегічний у відношенні до базового рівня характер. У ході реформи місцевого самоврядування передбачено подальше посилення сфери компетенції базового рівня місцевих рад, перетворення їх на основного гравця на соціально-політичній та економічній арені локального рівня.

Аналізувати якість представництва місцевих рад доцільно за ознаками функціональності, способу формування та кількісного складу, за повноваженнями та статусу депутатів місцевих рад.

Підрозділ 3.3 *«Стан та перспективи розвитку системи представництва на місцях в сучасній Україні»* засвідчив, що проведений на

основі соціологічного опитування аналіз стану задоволення громадян інститутом представництва на місцях демонструє відсутність широкого суспільного консенсусу, здатного ініціювати і реалізувати необхідні зміни в цих сферах, що в подальшому може призвести до поглиблення деградації системи місцевого самоврядування, при якому територіальні громади, формально реалізуючи демократичні механізми, фактично повністю втраять можливість впливати на прийняті від їх імені рішення.

В суспільстві відсутній необхідний фундамент для вдосконалення системи місцевого самоврядування шляхом реформування виборчого законодавства. Можна констатувати, що сили в суспільстві, зацікавлені в зміцненні «вертикалі влади», в посиленні ролі пірамідально-ієрархічних структур фінансово-політичних кланів, які володіють достатнім фінансовим, владним та інформаційним ресурсами, мають певні шанси розширити свій вплив на систему місцевого самоврядування в Україні, не зустрівши серйозного опору.

У висновках до розділу 3 наголошується, що еволюція виборчого законодавства в сфері місцевого самоврядування не привела поки до створення задовільної моделі, яка б забезпечила дотримання основних демократичних принципів при формуванні представницьких органів місцевого самоврядування, що загрожує місцевій демократії в Україні.

Четвертий розділ роботи **«Інститут представництва на місцях в розрізі якості депутатського корпусу виборчих органів самоврядування в Україні»** присвячений визначенню політико-правових засад та гарантій депутатської діяльності, а також якості репрезентативності депутатського корпусу в представницьких органах місцевого самоврядування в Україні.

У підрозділі 4.1 *«Політико-правові засади та гарантії депутатської діяльності в органах місцевого самоврядування»* зазначається, що основною ланкою, яка з'єднує органи місцевого самоврядування з виборцями та територіальною громадою, є депутат, тому забезпечення та гарантії його депутатської діяльності й статусу є першочерговою умовою становлення та розвитку інституту представництва на місцях та всієї системи місцевого самоврядування.

Правове забезпечення діяльності депутатського складу органів місцевого самоврядування регулюється чинним законодавством України, а також внутрішніми документами відповідних органів самоврядування.

Політичними аспектами гарантування діяльності депутатів органів місцевого самоврядування є наявність політичної волі здійснювати і підтримувати розвиток місцевого самоврядування в країні, забезпечення провідної ролі представницької влади в системі влади в цілому та на місцевому рівні зокрема, розвиток місцевої демократії та громадянського суспільства.

Політичні та правові гарантії діяльності та статусу депутата місцевої ради мають підкріплюватися організаційними, матеріально-технічними та фінансовими важелями, без яких будь-яке представництво приречене на утопічність та неможливість реалізуватися на практиці.

Аналіз політико-правових засад депутатської діяльності представників місцевих рад довів, що всі ради забезпечують право місцевих обранців виконувати свої обов'язки через членство у депутатських комісіях, фракціях, групах, а також шляхом реалізації депутатських запитів, звернень тощо.

У підрозділі 4.2 «Репрезентативність депутатського корпусу місцевих представницьких органів самоврядування» наводяться дані аналітичного дослідження якості депутатського корпусу міських рад м. Дніпропетровська, м. Львова та м. Одеси за 2002-2015 рр.

Репрезентативність як критерій аналізу представницьких органів влади будь-якого рівня застосовуються в політологічних дослідженнях досить широко, де в якості ознак кожна історична доба обирає різні властивості. В цьому дослідженні були обрані три найбільш вагомні ознаки: сфера професійної діяльності, гендерна рівність, партійна приналежність.

За ознакою «сфера професійної діяльності» в усіх трьох міських радах виявлена тенденція до переважання у складі депутатського корпусу представників бізнесу та службовців різних рівнів влади. Нововведенням останньої виборчої кампанії стало введення 30 % гендерної квоти при формуванні списків кандидатів від партії до обрання. За результатами виборів-2015, кількість жінок в міських радах збільшилась, однак, гендерно-чутливими міські ради не стали. Не долучають жінок і до керівних посад в міському представницькому органі. За партійною ознакою виявлена тенденція до оновлення політичних сил у складі рад. Політичний спектр місцевого представницького корпусу значно повторює загальнонаціональний перелік партій, однак з кожними виборами зростає кількість регіональних політичних сил.

У висновках до розділу 4 наголошується на необхідності зміцнення гарантій депутатської діяльності в різних аспектах, оскільки депутат представницького органу самоврядування за своєю роллю в системі місцевого самоврядування є провідною ланкою, яка з'єднує органи місцевого самоврядування з виборцями та територіальною громадою.

У висновках дисертаційного дослідження наголошено, що інститут представництва на місцях є ознакою існування в державі місцевої демократії, яка реалізується в системі місцевого самоврядування, та покликаний реалізувати основне право громадян на опосередковану демократію – делегування власного права на здійснення самоврядування та вирішення питань місцевого значення своїм обранцям – депутатам виборчих органів місцевого самоврядування.

1. Методологічну основу дослідження інституту представництва на місцях складає сукупність наукових методів та міждисциплінарний підхід, що обумовлено розвитком сучасних суспільно-політичних процесів та їх складових як складних багатовимірних категорій. Основою методологічного інструментарію роботи визначається системний підхід, який в поєднанні із інституціональним, мережевим та порівняльними підходами здатний сформувати всебічне знання про стан розвитку інституту політичного представництва на місцях в умовах сучасної України.

2. Теоретико-методологічний вимір змісту, призначення та форм представництва викристалізовувався в політичній практиці сучасних країн світу та в Україні зокрема як результат змін, які відбувалися як у напрямку еволюції основних форм представництва, так і шляхом розвитку інститутів місцевої демократії та місцевого самоврядування. Однак, в силу того, що місцевий рівень влади в Україні наразі знаходиться у стані реформування та зміцнення в системі влади в державі, питання політичного представництва на місцях залишається актуальним питанням політологічних досліджень, обумовлених потребами часу та викликами, що стоять перед Україною на шляху подальшої демократизації та євроінтеграції.

3. Під політичним представництвом слід розглядати всю сукупність інститутів і комунікаційних каналів артикуляції, агрегування і просування соціально-політичних інтересів представників територіальної громади в процесі ухвалення політичних рішень на місцевому рівні, яке на сучасному етапі розглядається виключно в категоріях репрезентації інтересів громадян та передбачає делегування місцевим населенням своїх владних повноважень обраним представникам. В такому сенсі політичне представництво повністю протиставляється інституту плебісциту.

4. Обов'язковими умовами функціонування інституту політичного представництва на місцевому рівні є наявність представницького органу самоврядування та запровадження процедури місцевих виборів як механізму їх формування, що встановлює залежність інституту політичного представництва від типу виборчої системи, а також таких чинників впливу на його функціонування, як легітимність представництва, тип політичного режиму, ступінь розвитку партійної системи тощо.

5. Місцева демократія як концептуальна основа функціонування інститутів представництва та місцевого самоврядування базується на концепції партисипативної демократії та тісно пов'язана із розвитком громадянського суспільства, які передбачають участь громадян у політичному житті та обумовлюються не тільки необхідністю захисту індивідуальних інтересів, але й розвитком загального усвідомлення громадянської єдності, що й розглядається як передумова запровадження якісного політичного представництва на місцях.

6. Сучасний розвиток інституту місцевого самоврядування характеризується системним підходом до його імплементації в політичну практику сучасних держав, що наразі запроваджується як система структурних елементів, до складу яких входять громада та обрані нею органи, які обов'язково передбачають представницькі органи самоврядування як першочергову вимогу власного існування. Чинна система місцевого самоврядування потребує значних трансформацій та швидких реформ. Серед проблемних питань залишається необхідність перегляду повноважень та компетентностей представницьких органів місцевого самоврядування, серед яких доцільно запровадити виконавчі комітети представницьких органів влади на рівні району та області, що й передбачено концепцією реформи децентралізації влади в Україні, що розпочата у 2014 році.

7. Постійні зміни виборчого законодавства негативно позначилися на системі місцевого самоврядування в Україні, що проявляється у відсутності структурованих соціально-інформаційних зв'язків в мікрогромадах, територіальних соціальних спільнотах, а також перешкоджає повноцінній структуризації територіальних мікрогромад і виробленню консолідованої позиції у громадян-виборців, об'єднаних за соціальними, професійними та іншими принципами. Оскільки інститут представництва має представляти певний спільний інтерес громади в виборчих органах влади, то відсутність основ та умов для формування первинних уявлень про територіальний спільний інтерес у жителів мікрогромади, об'єднаних органами самоорганізації населення, руйнівню в подальшому відбивається на всьому інститутові представництва, позбавляючи його основи основ – сформованого спільного інтересу, який необхідно представляти на інституційному рівні.

8. Система представницьких органів місцевого самоврядування засвідчує наявність трьох рівнів представництва в Україні: базовий рівень – сільські, селищні та міські ради, до відома яких віднесена більшість питань повсякденного життя людини; другий рівень – обласні та районні ради, які мають повноваження програмного, стратегічного по відношенню до базового рівня характеру; первинний рівень – органи самоорганізації населення, що вирішують питання спільного проживання та володіння в межах об'єднання власників житла. Аналіз еволюції законодавства виявив тенденцію до посилення первинного та базового рівнів представництва та тенденцію до скорочення кількості обранців в них, що є загальносвітовою тенденцією.

9. Якість інституту представництва на місцях залежить не тільки від виборчого законодавства та сучасної системи місцевого самоврядування, а й від самих жителів, що його запроваджують у власне життя. Можна вказати на безліч слабких місць та недоліків, внаслідок яких інститут представництва на місцях не здатний виконувати власну функцію. До них відносять загальну неспроможність та недостатній розвиток інтелектуальної культури тих, хто входить до складу інституції, наявність інтересів серед обранців, які суперечать меті загального добробуту суспільства та громади, а також пасивність місцевого населення.

10. Проведений на основі соціологічного опитування аналіз стану задоволення громадян інститутом представництва на місцях засвідчив відсутність широкого суспільного консенсусу, здатного ініціювати і реалізувати необхідні зміни в цих сферах, що в подальшому може призвести до поглиблення деградації системи місцевого самоврядування, при якому територіальні громади, формально реалізуючи демократичні механізми, фактично повністю можуть втратити можливість впливати на прийняті від їх імені рішення. Зокрема, це стосується неможливості запровадити на практиці процедуру відклику депутата, обмежити вплив політичної реклами тощо.

11. Основною ланкою, яка з'єднує органи місцевого самоврядування з виборцями і територіальною громадою, є депутат, тому забезпечення та гарантії його депутатської діяльності на рівні місцевого самоврядування є першочерговою умовою становлення та розвитку інституту представництва

на місцях. Гарантії депутатської діяльності включають правові, політичні, економічні, організаційні засади здійснення депутатами власної діяльності.

12. Якість інституту представництва на місцях характеризує така його ознака, як репрезентативність депутатського корпусу, зміст та складові якої визначаються сучасністю та чинним законодавством України. Традиційно для аналізу запроваджують такі показники репрезентативності, як професійна сфера діяльності, гендерна рівність, партійна приналежність тощо. За даними показниками було виявлено наступні тенденції у формуванні депутатського корпусу: тенденція до переважання у складі депутатського корпусу представників бізнесу та службовців різних рівнів влади; тенденція до збільшення кількості жінок, однак, гендерно сенситивними ради не стали; тенденція до оновлення політичних сил у складі ради, де з кожними виборами зростає кількість регіональних політичних сил, які витісняють загальнонаціональні політичні сили тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Садыкова Е. Стимулы и санкции в деятельности депутатов местных советов / Е. Садыкова // Перспективи: науковий журнал. Серія: Філософія. Політологія. – 2009. – № 2. – Одеса, 2010. – С. 153–157.

2. Садыкова Е. Актуальные проблемы избирательного законодательства в системе местного самоуправления в Украине / Е. Садыкова // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Одеса, 2010. – № 19 (120). – 181 с. – С. 118–129.

3. Садыкова Е. Политико-правовые аспекты избирательного процесса в сфере массовой коммуникации: реальность и перспектива / Е. Садыкова // Політологічні записки. Збірник наукових праць. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. – № 2 (6). – С. 409-418.

4. Садыкова Е. Практические аспекты децентрализации власти для расширения полномочий территориальных общин / Е. Садыкова // Політологічні записки: збірник наукових праць. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2014. – № 1 (9). – С. 409–418.

5. Sadykova Y. Public confrontation in Ukraine as a crisis of legitimacy of power / Y. Sadykova // European political and law discourse. – Volume 1. – 2014. – Issue 1. – С. 84–96.

6. Садыкова Е. Политико-правовые аспекты избирательного процесса в сфере массовой коммуникации / Е. Садыкова // Людина, суспільство, політика: актуальні виклики сучасності: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 22-23 травня 2014 р.) – Одеса, 2014. – С. 94–99.

7. Садыкова Е. Правовий стан місцевого самоврядування: теоретичні аспекти та їх практичне втілення в сучасній Україні / Е. Садыкова // Гуманітарний всесвіт: люди, ідеї, події: матеріали

Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (Львів, 2015). – Режим доступу: <http://ubgd.lviv.ua/moodle/mod/folder/view.php?id=8329>

8. Садикова Є. Шляхи подолання міграційної кризи в країнах ЄС / Є. Садикова // Країни Східного партнерства – V-4: проблеми і перспективи співпраці: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 22 квітня 2016 р.). – Одеса, 2016. – С. 124–126.

АНОТАЦІЯ

Садикова Є. О. Інститут представництва на місцях в умовах трансформації системи місцевого самоврядування в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути і процеси. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2016.

Досліджується інститут представництва на місцях в умовах трансформації системи влади в сучасній Україні як запорука зміцнення місцевої демократії та подальшої демократизації української національної системи влади на шляху до євроінтеграції.

Під політичним представництвом визнано усю сукупність інститутів і комунікаційних каналів артикуляції, агрегування і просування соціально-політичних інтересів представників територіальної громади в процесі ухвалення політичних рішень на місцевому рівні, яке на сучасному етапі розглядається виключно в категоріях репрезентації інтересів громадян та передбачає делегування місцевим населенням своїх владних повноважень обраним представникам.

Обов'язковими умовами функціонування інституту політичного представництва на місцевому рівні визнаються наявність виборчого органу самоврядування та запровадження процедури місцевих виборів, що встановлює його залежність від типу виборчої системи, а також легітимності представництва, типу політичного режиму, ступеня розвитку партійної системи тощо.

Ключові слова: депутат, інститут місцевого самоврядування, система місцевого самоврядування, місцева демократія, представництво, місцеві вибори, репрезентативність депутатського корпусу, представницький орган самоврядування, територіальна громада, органи самоорганізації населення.

АННОТАЦИЯ

Садикова Е. О. Институт представительства на местах в условиях трансформации системы местного самоуправления в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Государственное учреждение «Южно-Украинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2016.

Исследуется институт представительства на местах в условиях трансформации системы местного самоуправления в Украине как один из путей укрепления местной демократии и дальнейшей демократизации всего украинского общества на пути к евроинтеграции.

Работа выполнена в рамках междисциплинарного подхода, который в качестве методологической основы построения всего исследования использует инструментарий системного, институционального, сетевого, сравнительного, социологического и других методов и подходов.

Под политическим представительством признана вся совокупность институтов и коммуникационных каналов артикуляции, агрегирования и продвижения социально-политических интересов представителей территориальной общины в процессе принятия решений на местном уровне, которое на современном этапе своего развития рассматривается преимущественно в категориях репрезентативности интересов местных жителей и предусматривает делегирование местным населением своих властных полномочий избранным ими же представителям.

Теоретико-методологические измерение содержания, назначения и форм представительства формировалось в политической практике современных стран мира и в Украине в частности путем сложных изменений, которые проходили как в направлении эволюции основных форм представительства, так и путем развития институтов местной демократии и местного самоуправления. Однако, в силу того, что местный уровень власти в современной Украине находится в состоянии реформирования и укрепления в системе власти в государстве, вопросы политического представительства на местах остаются актуальным предметом политологических исследований, обусловленным потребностями времени и вызовами, стоящими перед Украиной на пути дальнейшей демократизации и евроинтеграции.

Обязательными условиями функционирования института представительства на местах являются: наличие представительного органа местного самоуправления и установление процедуры местных выборов как механизма формирования депутатского корпуса местных органов самоуправления, которые устанавливают определенную зависимость представительства от типа избирательной системы, частоты смены выборного законодательства, а также таких факторов, как легитимность представительства, тип политического режима, степень развития партийной системы и др.

Современное развитие института местного самоуправления характеризуется системным подходом к его имплементации в политическую практику современных государств, которое рассматривается как система структурных элементов, в состав которых входят территориальная община и избранные ею органы, которые обязательно предусматривают представительные органы самоуправления в качестве первоочередного условия своего существования.

Качество института представительства на местах зависит не только от выборного законодательства и современной системы местного самоуправления, но и от самих жителей. Можно указать на множество слабых мест и недостатков, в результате которых институт представительства на местах не способен выполнять свою функцию. К ним относят общую несостоятельность и недостаточное развитие интеллектуальной культуры тех, кто входит в депутатский корпус местных представительных органов самоуправления, наличие интересов среди избранных, противоречащих цели общего благосостояния общества и территориальной общины в частности, а также пассивность местного населения.

Основным звеном, соединяющим органы местного самоуправления с избирателями и территориальной общиной, является депутат, поэтому обеспечение и гарантии его депутатской деятельности на уровне местного самоуправления являются первоочередным условием становления и развития института представительства на местах. Гарантии депутатской деятельности включают правовые, политические, экономические, организационные основы осуществления депутатами своей деятельности.

Качество института представительства на местах проанализировано в работе с помощью такого показателя, как репрезентативность депутатского корпуса согласно критериям: профессиональная сфера деятельности, гендерное равенство, партийная принадлежность. По данным показателям были выявлены следующие тенденции в формировании депутатского корпуса современных местных советов: тенденция к преобладанию в составе депутатского корпуса представителей бизнеса и представителей власти разных уровней; тенденция к увеличению количества женщин, однако, гендерно чувствительными советами пока не стали; тенденция к обновлению политических сил в составе советов, в которых возрастет количество региональных политических сил, которые вытесняют общенациональные политические силы и другое.

Ключевые слова: депутат, институт местного самоуправления, система местного самоуправления, местная демократия, представительство, местные выборы, репрезентативность депутатского корпуса, представительный орган самоуправления, территориальная община, органы самоорганизации населения.

SUMMARY

Sadykova E. O. Institute of representativeness on the ground in terms of transformation of local government system in Ukraine. – Manuscript.

Thesis to obtain the scientific degree of Candidate of Political Science after specialty 23.00.02 – political institutions and processes. – South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Odessa, 2016.

Institute of representativeness on the ground in terms of transformation of the local government system in modern Ukraine as a key to strengthening local

democracy and further democratization of Ukrainian national power system on the path to European integration is researched in this paper.

Representativeness means the whole set of institutions and communication channels articulation, aggregation and promotion of socio-political interests of territorial community in the political decision-making at the local level, which at present is considered only in terms of representing the interests of citizens and provides for delegation of local people power to elected representatives.

The prerequisites for the institute of political representation at the local level are recognized as the elected body of government and the introduction of local elections, establishing its dependence on the type of electoral system and the legitimacy of the representation, the type of political regime, the degree of the party system development and more.

Key words: deputy, the institution of local government, local government system, local democracy, representativeness, local elections, representation deputies, representative body of self-government, territorial community, bodies of self-organization of population